

Sándor Cecília

Ipari fellendülés Csíkszentsimonban

A Keményítő- és Szeszgyár története az 1940–1975 közötti időszakban

Csíkszentsimon község¹ határában már távolról láthatóak az egykori Keményítő- és Szeszgyár omladozó épületei, melyek több száz ember mindennapjainak és egy közösség sorsának több évtizedes emlékeit őrzik. A köztudatban a múlt helyszíneként van jelen, és egy letűnt korszak emlékhelyévé vált.

A csíkszentsimoni Keményítőgyár 1941-ben épült fel, és kétségtelenül a faluközösség és a szomszédos települések életének legfontosabb társadalom- és életmódszervező intézménye lett. Kapuján belül egy különálló, addig ismeretlen és sajátos világ jött létre: az üzem a munkásság mint társadalmi csoport létrejöttét és az ott dolgozók magánéletét egyaránt formálta.

Jelen társadalomtörténeti kutatás arra tesz kísérletet, hogy elemezze e gyár történetét interjúbeszélgetések, levéltári anyagok és privát fotóalbumokból összegyűjtött források alapján. Célja, hogy az etnográfiai leírással megismerhetővé tegye az ipari fellendülés kezdetét, folyamatát, annak alakulását és a mindennapi életvilágban felfedezhető hatását. A munkások elbeszélte élettörténeteinek keresztül körvonalazódnak a nagyipari fejlesztések hatásai, egy székely község társadalmának változó léptékű átalakulása az iparosodás nyomán, a háztáji gazdálkodóból ipari munkássá váló személyek mindennapi tapasztalatai.

Csíkszentsimon társadalomtörténeti kutatását 2015-ben kezdtem el. A helyszínválasztást a helytörténet mélyebb megismerésének célja vezérelte. A helyiek megtapasztalták az iparosítás folyamatát, a vele együtt járó gazdasági és társadalmi átalakulást, ám e változás folyamata mélységében mind a mai napig feltáratlan. A kutatás módszertana a részt vevő megfigyelés és az interjúzás.² Gyáni Gábor szerint az elbeszélte történetekre alapozott kutatás, a szóbeli elbeszélés mint szubjektív dokumentáció felveti a hitelesség kérdését, ezért nem alkalmas átfogó történeti kép megalkotására. A kutató aligha fér hozzá magához a múlt-hoz. Az interjúbeszélgetések során a megkérdezettek igazság- és valóságkonceptiói körvonalazódnak, így a kutatásban a narratív, diszkurzív megismerés válik a múlt rekonstruálásának egyik módszerévé.³

¹ Csíkszentsimon, a Csíki-medencében 630 méter tengerszint feletti magasságban, az Olt bal partján fekszik, Csíkszeredától 16 kilométerre.

² A megkérdezettek szubjektív hangvételű beszámolóit, a személyes vélemény, valamint a tudás-reprezentáció lehetőségének megteremtése a félig strukturált és a vezérfonal-interjú sajátos módjainak alkalmazását tette szükségessé.

³ Gyáni 2000.

Az interjúk által körvonalazódnak az emlékezés mechanizmusai, amelyeket kiegészítenek a kutatott levéltári forrásanyagok. Az írásos anyagok, így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a Földművelésügyi Minisztérium iratai, valamint a napi sajtónak az áttekintése szintén jelentős történeti forrásértékkel bír témánk szempontjából.⁴ A privát fényképek mint az elmesélt történetek vizuális lenyomatai, a megismerést segítő, dokumentumértékű illusztrációk.

A gyártörténeti kutatás a vidék történelmének, a helyi tudásnak és nem utolsósorban azoknak a társadalmi, gazdasági tényezőknek az azonosítását teszi lehetővé, melyek a település jelenlegi állapotát, a jelenkori társadalmi viszonyokat és lehetséges gazdasági stratégiákat is megalapozták.

Az 1940-es évektől megjelenő modernizációs beruházások, majd a szocializmus centralizációs lépései általános törekvések voltak, és ebben az értelemben a lokális helyzetkép egy adott korszakra általánosítható leírás lehet. A behatárolható földrajzi területre vonatkozó kutatás ugyanakkor megfelelő ismeretanyagot nyújt a kisebb léptékű, mélyebb megismeréshez. A megélt élmények felidézése és ezek értelmezése mikrotörténetként ágyazódik be a makrotársadalmi kontextusba, mintegy a nagy történelem helyi olvasataként.

A csíkszentsimoni gyár létrehozása annak az iparosítási tervnek volt a része, amelynek történeti előzményei a 19. századig nyúlnak vissza, ennek vázlatszerű összefoglalójára tesz kísérletet a *Székelyföld a 20. században* című fejezet. A *csíkszentsimoni Keményítőgyár a „kis magyar világ” éveiben* című rész az 1940–1944 közötti időszak – amikor a második bécsi döntés értelmében Székelyföld ismét Magyarországhoz tért vissza – legfőbb mozzanatait mutatja be, középpontban a csíkszentsimoni Keményítőgyár megépítésével és üzembe helyezésével. A *Keményítő- és szeszgyártás a szocialista iparosítás évei alatt* című fejezet pedig az 1948 és 1975 között zajló legfontosabb gazdasági beruházásokra és a hozzá kapcsolódó társadalmi változásokra, a közösség kulturális életére nyújt rálátást, már romániai körülmények között.

⁴ Csíkszentsimonra, az üzemre vonatkozó keresőszóval áttekintettük a következő anyagokat: MNL OL K 26 Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratok, K 28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai, K 184 Földművelésügyi Minisztérium Általános iratok, K 269 Pénzügyminisztérium általános iratok, K 255 Pénzügyminisztérium elnöki iratok, K 256 Pénzügyminisztérium elnöki bizalmas iratok, K 489 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Szeszgyedárúsági Igazgatóság és a K 150 Belügyminisztérium általános iratai. A Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratainak állaga 1932–1944 közötti iratai gyakorlatilag teljes terjedelmükben elpusztultak, alig több, mint 150 ügyirat maradt fenn. A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai az 1923–1944 évkörű, mintegy 300 doboz terjedelmű iratanyag jellemzően nem tartalmaz üzemi ügyeket, és a szóban forgó alapításra sem hozott információt. A Földművelésügyi Minisztérium az általános iratok alapján foglalkozott ugyan a II. világháború időszakában is szeszfőzdekkel kapcsolatos ügyekkel, de iratok sajnos nem maradtak fenn/nem kerültek be a levéltárba. 1940 és 1943 között a 43. tétel alatt gyűjtötték a szeszfőzdekkel kapcsolatos iratokat, általában egyetlen alapszámon, de az iratok nem maradtak meg. Az iktatókönyvek bejegyzése szerint 1955-ben kiselejtezték azokat. Adatok a pénzügyminisztériumi dokumentumok között találhatóak. Ténylegesen hasznosítható forrásanyagot a Belügyminisztérium általános iratai között találtam.

SZÉKELYFÖLD A 20. SZÁZADBAN

Székelyföldön több – felülről elindított – modernizációs hullámról is beszélhetünk, ezek közül a gyártörténet kiemelten három időszakhoz kapcsolható. Az első a 19. század második felétől 1914-ig tartó, kívülről jövő „kényszermodernizáció” időszaka volt, amely az iparosítási beruházás háttértörténetét adja.⁵ A kutatás fókuszpontjában a második kettő áll: az 1940 és 1944 közötti „kis magyar világ” éveinek modernizációs beruházásai, valamint a szocialista iparfejlesztés időszaka. A szocializmus központosított gazdasági fejlesztései jelen tanulmány keretében 1975-tel zárulnak, mivel a gyár történetét tekintve a hetvenes évek második felében egy újabb korszak kezdődött el.

A 19. században a székelyföldi elvándorlást a magyarság nemzeti problémájának tekintették. Az ennek megakadályozására készült első tervezetek a század negyvenes éveiben láttak napvilágot. 1848 júliusában Kossuth Lajos is felvetette, hogy a székelyföldi túlnépesedés és az elszegényedés kérdésére a Magyarországra történő áttelepítés nyújthat megoldást. A következő években egyre nagyobb visszhangja lett a székely kivándorlás kérdésének, és egyre több javaslat született annak szabályozására.⁶

Magyarországon az első országos konferenciát a kivándorlás kérdéséről az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (a továbbiakban OMGE) szervezte 1895-ben, ahol megalakult az úgynevezett Kivándorlási Bizottság. 1902-ben a megfogalmazott székelyföldi problémák megbeszélésére – ilyen volt például a vasút hiánya, a közlekedés elmaradott mivolta – megszervezték az első tusnádi Székely Kongresszust.⁷ A kongresszuson elfogadták azt a határozatot, mely igényelte, hogy a magyar állam lépéseket tegyen a székelyföldi hitelviszonyok orvoslására, a székelyek eladósodásának és kivándorlásának megállítására. További határozatokat hoztak a falusi társadalom megszervezésére, szövetkezetek létrehozására, az állattartás és állattenyésztés átalakítására, a legelőgazdálkodásra, a földművelés átalakítására, az ipari fejlesztésre és a szakoktatás bővítésére.⁸

⁵ Az 1867-ben létrejött Osztrák–Magyar Monarchiával fokozatosan változott meg Erdély öröklött közigazgatási rendszere, így például 1876-ban megszüntették a szász és székely székek közigazgatási rendszerét, és helyette megyéket hoztak létre. Székelyföld tehát betagozódtott a kiegyezés kori Magyarország politikai rendszerébe, melyben az állam egyre kevésbé avatkozott be a gazdaság és társadalom szerkezetének alakulásába. Az unió hozzájárult a közoktatás, az egészségügy előrehaladásához, de nem volt elégséges ahhoz, hogy elindítsa a gazdaságban és társadalomban a nyugati országokban már megvalósult modernizációt. (Egyed 2006: 257.) Székelyföldön sok esetben kényszerhelyzetet, kényszermodernizációt, utolérési kényszert eredményeztek az újonnan bevezetett törvények és intézmények. (Kánya 2017: 46.)

⁶ Gidó 2001; Egyed 2006.

⁷ A találkozót az OMGE, Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet, az Erdélyi Kárpát Egyesület, az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EMGE) és a Marosvásárhelyi Székely Társaság együttesen hívta össze és rendezte meg. Emellett a szervezésbe bekapcsolódott Csík megye, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely megye törvényhatósága, s az előkészítésben segítettek a megyék gazdasági egyesületei. (Egyed 2006: 268–283.)

⁸ Gidó 2001: 36.

A 20. század első évtizedeiben Székelyföldön jelentős közigazgatási, infrastrukturális fejlesztések folytak: kórházak épültek, fejlesztették a városok csatornahálózatait, leaszfaltozták az utakat, a vasútépítés hatására pedig megnőtt az üdülőhelyek látogatottsága is. Az 1902-es tusnádi Székely Kongresszus nyomán meghozott intézkedések ugyan nem oldották meg a felmerült problémákat, ám távlatilag hozzájárultak a térség fejlődéséhez.⁹ Fontos volt, hogy létrehozták azt a társadalmi mozgalmat, mely a megfogalmazott problémákra megoldást próbált keresni.

Székelyföld életében a trianoni békediktátum aláírásával nehéz időszak kezdődött. A nemzetiesítés új iránya vette kezdetét a román nacionalizmus erősödésével.¹⁰ 1918-ban bevonultak a román csapatok, és elindult a sajtócenzúra, a kijárási tilalom, valamint a politikai és társadalmi szervezetek működésének és a szabad utazásnak a betiltása. Ebben az időszakban, körülbelül 140 000 ember távozott Erdélyből Magyarországra.¹¹

A két világháború közötti időszakban a román állami berendezkedés a homogén nemzetállam ideológiáját követte. Az egységes nemzetállam kialakítására törekvő politikai stratégia nem adott lehetőséget a valós kisebbségi érdekeképviselőre. Az 1930-as években a magyarság a munkaerőpiacon is nehézségekbe ütközött. A kisebbség gazdasági és nyelvhasználati lehetőségeinek szűkítése fokozódott.¹²

Eközben a magyarországi külpolitika által megfogalmazott revíziós célok és a kisebbségi kultúra támogatására vonatkozó koncepciók ahhoz az elvhez igazodtak, hogy az ország csak területeket veszített el, a magyarság, „a kulturális integritás megmaradt és azt fön is kell tartani a demográfiai, gazdasági, kulturális pozíciókkal együtt, hogy az eljövendő új béketárgyalásokon mindezt hivatkozási alapul lehessen felhasználni”.¹³

Jóllehet 1919 körül lezajlott az impériumváltás, mindez gazdaságilag nem eredményezett jelentős változást. Azonban a székelyföldi modernizáció fontos részévé vált egy részben újfajta nemzetépítés. E tekintetben az I. világháborút követő időszakot a „tájhaza” képének megújítása, a székelyföldi természeti és szimbolikus tájhoz való kötődés erősödése jellemezte. Idetartozik például Csík-somlyó mint spirituális nemzeti központ értelmezése. Ezzel párhuzamosan elkezdődött az I. világháború előtti kor neves szakértőinek kultusza, például Orbán Balázs legnagyobb székelyé változtatása. Erdélyi fiatalok egy csoportja 1920-ban Magyarországon létrehozta a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét, melynek vezéregyénisége Csanády György volt. Az egyesület öt olyan székely fiatalból állt, akik már a kisebbségi lét körülményei között szocializálódtak, és céljuk a „népszólgalat” és a hazaszeretet eszméjének hirdetése volt. Közöttük szo-

⁹ Gidó 2001: 43–46.

¹⁰ Brubaker–Feischmidt–Fox–Grancea 2011: 69–78.

¹¹ Ablonczy 2011.

¹² Bárdi 2008: 91.

¹³ Bárdi 2008: 55.

cializálódott például Domokos Pál Péter, a székelyföldi népviselet nemzetiesítésének vezéregyénisége. A cserkészmozgalom keretében terjedt el a székely–magyar rovásírás, ekkor zajlott a székely írás és a rovásírás elválasztása,¹⁴ megzenésített formájában megszületett a *Székely himnusz*.¹⁵

1940. augusztus 30-án, a második bécsi döntéssel újabb fordulat következett: a Romániának ítélt területek kétötöd részét visszacsatolták Magyarországhoz. Ekkortól 1944 februárjáig mintegy 200 000 romániai magyar – főleg Dél-Erdélyből – hagyta el az országot és települt át Magyarországra.¹⁶ A visszacsatolt erdélyi területeken az állami beavatkozások időszaka következett, ezek célja a gazdaság fellendítése és a foglalkoztatottsági problémák orvoslása volt.¹⁷ A közéleti diskurzusok egyik legfőbb gondolata az „egybehangolás”, az „erdélyi újjáépítés” volt. A gazdaság fellendítésére már a tusnádi kongresszus után kibontakozott egy gazdasági akció. A modernizáció keretében például fajállatokat osztogattak a gazdáknak, a kevésbé ismert ipari takarmánynövények termesztését támogatták, tanfolyamokat indítottak el, kiállításokat szerveztek, a fajtiszta állattenyésztés feljavítását sürgették. Ezekben az években Csíkszentsimonban több ipari beruházásra is sor került, ennek keretében épült fel 1941-ben a Csíkszentsimoni Keményítőgyár is.

1948 után aztán a szovjet típusú szocialista rendszer kiépítése és a központosított gazdasági kormányzással a magántulajdonban lévő üzemek, bányák és bankok kártérítés nélküli államosítása vette kezdetét. A következő évben elindították a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozását is. Egészen 1953-ig, Sztálin haláláig kitüntetett figyelmet kapott az erőltetett iparosítás, ezen belül is a fegyvergyártás és a hadsereg fejlesztése.¹⁸

A kommunista hatalomátvétellel megszűnt Magyarország védhatalmi szerepvállalása, ezzel a nemzeti és kisebbségi kérdés teljes mértékben az ország belpolitikájának körébe került.¹⁹ A Rákosi majd 1956 után a Kádár-korszak „nem tudott és nem kívánt érdemben foglalkozni egy maradi, letűntnek ítélt, de mégis továbbélő és az új rendszer legitimitása tekintetében roppant kellemetlen kérdéssel”.²⁰ Mérőföldkőnek számított a közigazgatási reform és a Magyar Autonóm Tartomány létrejötte.²¹ Az 1968-as megyésítéssel pedig elkezdődtek az állami rendelettel létrehozott új területi egységek identitástermelési mechanizmusai, így például a „hargitaiság” megalkotása.²²

Az ismételt impériumváltással párhuzamosan tehát megfigyelhető volt a területi elkülönülés és az erre építő regionális-etnikai öntudat megerősödése.

¹⁴ Benkő 1998.

¹⁵ Kriza 2003.

¹⁶ Bárdi 2008: 162.

¹⁷ Oláh 2002: 371.

¹⁸ Bárdi 2008: 230–231.

¹⁹ A Romániára vonatkozó 1956 utáni magyar politikáról lásd Földes 2007.

²⁰ Bottoni 2008: 8.

²¹ Bottoni 2008.

²² Bíró–Bodó 1998.

A modernizációban Székelyföld esetében folyamatosan keveredett a gazdasági modernizáció és a nemzetépítés, identitásformálás.

A CSÍKSZENTSIMONI KEMÉNYÍTŐGYÁR A „KIS MAGYAR VILÁG” ÉVEIBEN²³

A Földművelésügyi Minisztérium (továbbiakban FM) Észak-Erdély Magyarországhoz történő visszacsatolását követően 1941. május 7-én kirendeltséget állított fel Kolozsváron. A kirendeltség szervezeti szabályzatát és ügykörét megállapító rendelet értelmében:

„A magyar Szent Koronához visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságába beillesztése és fejlesztése céljából, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügyi központi igazgatáskörében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevétele alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a földművelésügyi miniszter kirendeltséget létesít.”²⁴

A minisztériumnak az erdélyi beruházásokra különálló költségvetése volt.²⁵ Az első lépések között gabonatarházak építési programját indították el, így 1941-ben négy jelentősebb erdélyi gabonatarház épült Kézdivásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában. A feldolgozóipari fejlesztések közül az egyik legfontosabb volt, hogy 1941-ben a FM Erdélyi Kirendeltsége burgonyakeményítő és szörpgyár létesítését tervezte. 1941 nyarán a *Csíki Néplap* így értesített a gyár építéséről: „Csíkszentsimonban avégből, hogy Csík főtermeke a burgonya értékesíthető legyen, a földművelésügyi és iparügyi minisztérium kezdeményezésére burgonyakeményítő és szörpgyár van létesítés alatt.” Néhány hónappal később, augusztus 13-án már az eredményekről számoltak be:

„[A] csíkszentsimoni keményítőgyár építkezési munkálatai annyira előrehaladtak, hogy a gyárat már október végén üzembe helyezik. Az új gyár felépítése és üzembe helyezése 1 millió 300 ezer pengő igényel és évente 1200 vagon burgonya feldolgozására állítják be.”²⁶

²³ Erdélyben a „kis magyar világ” kifejezéssel emlékeznek vissza Észak-Erdély visszacsatolásának 1940-től 1944-ig tartó időszakára.

²⁴ 1126/1941. F.M. rendelet.

²⁵ Az Erdélyi Kirendeltség hatásköre kiterjedt Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Kolozs, Maros-Torda, Szilágy, Szolnok-Doboka és Udvarhely vármegyékre, valamint Kolozsvár és Marosvásárhely területére.

²⁶ *Csíki Néplap* 1941. augusztus 13. (Oláh 2008: 89.)

A Belügyminisztérium általános iratai között található a Csík vármegye közséjei 1941. évi költségvetésének felülvizsgálata, melyben Majláth Imre miniszteri titkár 1941. szeptember 25-én Csíkszeredában keltezett levelében a csíkszentsimoni üzembről a következőképp számol be:

„Csíkszentsimon községben a »Szövetség« gazdasági hitelszövetkezetek központja²⁷ keményítőgyárat építtetett. A tárgyaláson szerzett értesülés szerint a gyártelep számára szükséges telket a község a gyártelep odaépítésének biztosítása érdekében jelképes vételárért engedte át az építetőnek és azt is megígérte, hogy a törvényhatósági úttól a keményítőgyárhoz vezető utat, (amely onnan tovább a mezőig vezet) helyre fogja hozni és fenntartja. Az úthoz a tárgyaláson tett jelentés szerint 8100-P-re lenne szükség. Az Olt folyón át építendő híd elkészítése pedig a jelentés szerint 5.000-P-be kerülne. Az útépítéshez és hídépítéséhez szükséges hitelt a költségvetésben biztosítottam. Egyúttal a Pénzügyminiszter úrral egyetértve már most engedélyt adok a községnek arra, hogy az útépítés költségének teljes egészében, a hídépítés költségének pedig részben leendő fedezésére 10.000-P pénzügyi kölcsönt vegyen fel. A kölcsön után fizetendő kamat nem haladhatja meg az országos Hitelügyi Tanács által megállapított legmagasabb kamatláb mértékét. Ennek figyelembevételével a kölcsön első évi kamatszolgáltatának a költségvetésben szintén fedezetet biztosítottam. Önként következik, hogy a kölcsön felvétele ügyében a képviselőtestületnek külön határozatot kell hoznia és azt a vármegyei közgyűlésén felül kell bírálnia.”²⁸

Az 1941-ben üzembe helyezett Keményítőgyár tehát a magyar állam modernizációs beruházása volt. K. K. elmondása szerint „a gyárat a Magyar Kormány építtette, magyarok a magyaroknak építették” Csík vármegye burgonyatermésének feldolgozása és munkahelyek teremtése céljából.

Egy két évvel későbbi költségvetési jelentésből, melyet Csík vármegye alispánja készített, az tudható meg, hogy a község által felajánlott területet a gyárat építő Szövetség nem fogadta el. Végül a gyár építéséhez a falunak egy másik részén, az építkezéseknek megfelelő területet választottak.

„Csíkszentsimon községben a keményítőgyár részére a község részéről felajánlott területet a gyárat építő szövetség, annak mocsaras voltára való tekintettel nem vette igénybe. A gyártelephez vezető út fenntartására vonatkozó megállapodás továbbra is érvényben van, de az első évben, az ügy sürgősségére való tekintettel a gyár vezetősége és a községi elöljáróság által együtt lett jó karba hozva. Az Olt híd építésére vonatkozó terveket az államépítészeti hivatal ugyan jóváhagyta, de [az] annak fede-

²⁷ A modernizációs törekvések kivitelezésében a kormányzat legfontosabb közvetítő intézménye az Erdélyrészi Gazdasági Tanács (EGT) volt. Az intézmény 1940. szeptember 14-én Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére alakult meg Kolozsváron. Az EMGE, az Erdélyrészi Hanga Szövetkezet és a kolozsvári „Szövetség” Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja EGT közvetítői hatáskörébe tartoztak. (Oláh 2008: 135.)

²⁸ MNL OL K 150 III. 9.-a Csík vármegye 1941: 1–3. Költségvetési beszámoló.

1. kép. Vasút a gyár udvarában (A szerző gyűjteménye)

zésére engedélyezett kölcsönt a község nem vehette fel,²⁹ mert a község ez irányú kérelmét a pénzüzetek elutasították.”³⁰

A településről, a környékbeli falvakból és a teljes Csíki-medence területéről minden gazda a csíkszentsimoni gyárba adta le a burgonyatermését. A visszaemlékezések szerint a környéken Tusnádon volt a legszámottevőbb termesztés, az volt a „vezető” falu, ahonnan nap mint nap a legtöbb szekér és kocsis érkezett. A termés átvételéhez a szekerek érkezési sorrendben kerültek sorra. Naponta negyven-ötven vagon burgonya érkezett a gyárba. Külön vasútvonal vezetett be a gyár kapuján, hogy az import alapanyagot a feldolgozó üzemek közelébe szállítsák.

A keményítőgyár kapacitását mutatja, hogy nyolc óra alatt tíz-tizenkét ezer kilogramm burgonyát dolgoztak itt fel. A termelésben használt kukoricából naponta három-négy vagonnyit szállítottak be. Alapvetően „háromféle pityókát lehetett bevenni, az egyik volt az osztora, a másik a gülbaba és aztán a május királynő”. Ezeknek volt a legmagasabb a keményítőtartalma, ámbár „gyufaáron” [nagyon olcsón, hús bani ellenében] vásárolták fel – emlékszik vissza M. H.³¹

²⁹ Végül a fa építésű Olt-hidat a község néhány évvel később saját költségére készítette el.

³⁰ MNL OL K 150 III. 9.-a Csík vármegye 1943: 14. Költségvetési beszámoló.

³¹ M. H. 1948-ban született, így nincsen konkrét élettapasztalata a „kis magyar világ” éveiről. Szóhasználatában a bani (a román lej váltópénze) egy későbbi időszakra vonatkozik (1944-ig pengő és fillér volt). Azonban, elmondása szerint, a burgonya felvásárlási ára a különböző történeti korszakok alatt nem változott, a gyár működésének kezdeti időszakában meghatározott alacsony ár az évtizedek alatt mindvégig megmaradt.

2. kép. Burgonyavermek szellőzőlyukakkal (A szerző gyűjteménye)

A beérkező termést a minőségi ellenőrzés után vagy felhasználásra, vagy tartalékolásra küldték. Ősztől kezdődően a tavaszi hónapokig, általában márciusig a burgonyát vermekben tárolták. A faluhoz közeli, Súgászó nevű erdős helyen található kőbányából szekerekkel hordták a követ, hogy a vermek között megfelelő erősségű köztes utakat készítsenek. Körülbelül négy-ötszáz vermet ástak, és a 30×4×0,5 m méretű vermekben öt- és hatezer tonna burgonyát tartalékolnak. „Öthektárnyi területen csak a vermek voltak, s mindegyikbe egy vagon pityóka fért bele” – pontosított J. F.

A gyárban háromféle terméket állítottak elő. A glükózákat ruhagyáraknak szállították. A dextrint a csomagolórészlegben 40 kilogrammos papírtasakokba helyezték, és úgy küldték tovább. A gumigyárak mellett a papírgyárakban ragasztó előállításához, az öntödékben különböző formák készítéséhez használták fel. A helyi nyelvjárásban *zeámírnak*³² nevezett anyag a pudingpor alapanyagaként és tészták ízesítésére szolgált. Télen burgonyából dolgoztak, majd a készlet elhasználása után áttértek a törökbúzára. A termelési cél az volt, hogy minél tökéletesebben ki tudják vonni belőle a keményítőt. A termelési mennyiséghez napi tízezer kilogramm törökbúza feldolgozására volt szükség, emlékszik vissza L. M., a termelési osztály egykori vezetője.

A gyártási folyamatok legfontosabb mellékterméke a *borhot*,³³ vagyis a maláta volt, amely gazdag fehérje- és vitamintartalmának köszönhetően értékes takarmány az állattartásban. A megkérdezett helyi lakosok ma is emlegetik, hogy a malátát sok éven keresztül minden reggel hét órától lehetett átvenni a gyár

³² Zselírozóanyagot jelent; feltételezhetően a román nyelvből (gelatin) átvett szó.

³³ A román nyelvből átvett szó.

3. kép. Hordókészítők (A szerző gyűjteménye)

udvarán. Szekerekkel és kocsikkal álltak sorban, hogy részesüljenek belőle. Így a távolabbról érkezők, például a gyimesi hágón átutazó gazdák már előző este elindultak, hogy reggelre Csíkszentsimonba érkezzenek a kóboros szekerekkel.³⁴ Sokszor a faluval szomszédos, Csíkszentmárton felőli határig ért a sor. Éjszakánként szénából raktak tüzet az út menti árkokban, ami napfelkelteig fényt és meleget adott. Akik a falunak azon a részén laktak, visszaemlékeznek, hogy esténként az ablakból nézték, vajon meddig tart a mezőben a szekérsor. L. M. szerint abban az időben „olyan kapu nem volt, hogy ne tartsanak állatot, mindenki dolgozott s magát lefoglalta, aki ügyes volt, szerelt innen csírárt és malátát, s ez csak az volt, amit a gyár adott”.

A Keményítőgyár tehát regionálisan hozzájárult a gazdasági tevékenységek fejlesztéséhez, segítette a betakarított termés értékesítését és az állattenyésztést. Ugyanakkor kitermelte az üzemi munkaerőt is, olyan új munkalehetőséget nyújtott, amelyhez az önellátó gazdálkodóból gyári munkássá kellett válni. A helyieknek el kellett sajátítaniuk a gyártási folyamatokhoz szükséges tudást, betanított munkások vagy segédmunkások lettek. Feltételezhetően a gyár indulásának első éveiben a szaktudással rendelkező személyeket és a vezetőséget is a magyar kormány küldte Csíkszentsimonba. A helyiek elmondása szerint a negyvenes években érkező szakmunkásoknak a gyár közelében barakkokat, munkásszállókat és a falu végén öt lakóházat építettek. (D. A.)

³⁴ A kóboros szekér olyan fogat, amely fölött négy álló rúdon egy domború tetőszerkezetet készítettek, amelyet legtöbbször gyékénnyel vagy ponyvával borítottak.

A községben a fejlesztések és beruházások folyamatosak voltak. Ezt szemlélteti például, hogy a Keményítőgyár megnyitása után két évvel, 1943-ban Csíkszentsimonban egy hordó- és dongagyárat is üzembe helyeztek.

A bükkfából készülő 50-100 literes hordókat a háborús helyzetben a lőporraktárba szállították. A Földművelésügyi Minisztérium levéltárának iktatott iratai alapján a Gazdasági Hitelszövetkezet 1944-ben újabb kamattámogatást igényelt a burgonyakeményítő és szörpgyár működtetésére.³⁵ Feltételezhetően az állami támogatás igénylésének célja a gyár további bővítése volt. A gyár egészen 1944-ig a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt állt, majd a román állam tulajdonába került.

KEMÉNYÍTŐ- ÉS SZESZGYÁRTÁS A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS ÉVEI ALATT

1948-ban a Csíkszenstsimoni Keményítőgyár magyar nevét átváltoztatták az Întreprinderea Industrială de Stat Amilemn – Sînsimion [Amilemn – Csíkszentsimon Állami Ipari Vállalat] román megnevezésre. A gyár újabb épületekkel, technológiai felszereléssel és kapacitásának többszörözésével bővült. Profilja – az addigi működéshez igazodva – továbbra is a keményítőgyártás maradt. Az újabb fejlesztések a foglalkoztatottak számában is növekedést jelentettek. Ámbár arra vonatkozóan nincs pontos adat, hogy a gyár mekkora munkaslétszámmal dolgozott,³⁶ a hivatalos statisztikai adatok szemléltetik a község népességének jelentős növekedését. 1941-ben Csíkszentsimon községnek összesen 3038 lakosa volt, ebből 2998 magyar, 1 román, 1 német, 38 zsidó és 38 cigány. 1956-ban már összesen 3548, ebből 3439 magyar, 62 román, 4 zsidó és 41 cigány.³⁷ A jelzett időszakban tehát 510 fővel bővült a lakosság. A népesség száma 1960-ra elérte a 3654 főt.³⁸ Tizenkilenc év alatt 616 személlyel lett több Csíkszentsimon populációja. Értelemszerű, hogy többségében az üzem teremtette munkahelylehetőség miatt költöztek a faluba.³⁹

A gyár közelében lévő barakkok mellé 1962-ben négy tömbház lakás épült azok számára, akik távoli lakhelyükről azért költöztek a faluba, hogy gyári mun-

³⁵ MNL OL K 201-a 1944. 15. 3913.

³⁶ A Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott állagának 1932–1944 közötti iratai csaknem teljes mértékben elpusztultak. A Hargita Megyei Statisztikai Igazgatóság nem őriz a gyárra vonatkozóan ilyen adatokat. A Csíkszeredai Levéltárba nem került be a gyár iratanyaga. Csíkszentsimon Községházának dokumentációs részlegén sincs forrásértékű dokumentum. Értelemszerűen az iratok a megőrzésre kötelezett felszámoló cégnél lehetnek, ennek felderítése folyamatban van, mert egy 2017-ben készített terepdokumentáció során (a terület feltérképezése az egyes termelői részlegek beazonosításához) az egykori gyár irattárában halomra álltak a szétázott, megsemmisült okmányok.

³⁷ Varga 2008: 75.

³⁸ HMSI Statisztikai füzet 2.

³⁹ A faluba költöző román (ortodox vallású) és a helyi magyar (római katolikus) munkások kapcsolatának vizsgálata a további kutatás részét képezi.

4. kép. 1962-ben épült munkáslakások (A szerző gyűjteménye)

kát vállaljanak. Megfelelő számú otthon kellett teremteni az egyre több munkás részére, így épültek meg a gyár kapujától elindulva, végig az Állomás utcán az egyemeletes, hat lakrészes otthonok. A munkáslakások lakói minimális bérleti díjat fizettek, a lakbér ára a hatvanas-hetvenes években havonta hatvan lej volt, az átlagfizetés pedig ezerkétszáz-ezernyolcszáz lej. Emellett a gyártól kiépített gőzrendszeren keresztül ingyen kapták a fűtést és a melegvíz-ellátást. Az itt lakókat a falubeliek „blokkosoknak” hívták, mivel ők nem dolgoztak a kollektív gazdaságokban, nem jártak ki a mezőre, nem tartottak állatokat, és volt állandó fizetésük, biztos megélhetésük.⁴⁰ „Más életmódot éltek, szinte mint a városi, s a falusi ember szemével nézve ők a falusi életet megtagadták.” (H. G.)

Kettős életforma alakult ki a településen, a gyárban dolgozó munkásoké és a falubeli gazdálkodóké. Azok, akik három műszakban (az éjszakait Sztálin-váltásnak nevezték) bekerültek a gyárba, nem őrizték meg a hagyományos gazdálkodó életformát, legtöbbször felhagytak a háztáji mezőgazdasággal. A gyári munkások a gyárduda hangjára letették a munkát.

„A közösségtől elszakadt életmód” jele volt az öltözködés: a ruházat a megkülönböztetés jelképévé vált. Jóllehet már az I. világháborút követően elkezdődő folyamat volt, hogy a ruhák előállítására kikerült a háziipar köréből, a falu-

⁴⁰ A javak államosítása több szakaszban zajlott le 1948. június közepétől 1952 novemberéig, melynek első lépése egy államosító bizottság létrehozása volt. Csík megyében június 11-én alakult meg a bizottság. Csíkszentsimonban a kollektivizálás hosszas folyamat volt. Voltak, akik önként aláírták, hogy lemondanak javaikról. Másokat megfenyítetttek, meghurcoltak, erőszakkal vették el tulajdonait. „Még az eketaligát is elvették, erősen sírt édesanyám, hogy viszik ki a kapunkon, még a földjét se tudta megszántani a paraszt.” (Cs. K.) A kollektivizálásról lásd bővebben: Olti–Gidó 2005.

ban a század közepén még nem lehetett könnyen hozzáférni gyári textilekhez. Az olcsóbb anyagok használata, a városi öltözet fokozatosan került be a mindennapi viseletbe. A munkásviselet szabályokhoz volt kötve: a raktárhelyiségekben mindenhol kötelező volt a szürke színű köpeny használata, a laborokban dolgozók pedig fehér ruhában jártak. A gyárban dolgozók, mivel volt pénzük, hamarabb hozzáfértek a behozott gyári anyagokhoz, így a munkaidő lejáta után sem a kenderből szőtt, hagyományos viseletben jártak. A falubeliek a gyárban dolgozókat „gyári fosztoknak” nevezték. „Mi posztóruhába jártunk, ők modern dzsörzérúhás emberek voltak, salapétába [kantáros munkásruha], köpenybe és pantallóba jártak” – magyarázta Cs. A.

A gyári munka megélhetési biztonságot jelentett, a fizetések állandóak voltak. „Lehetett előre számítani, spórolni, beosztani, tervezni” – mesélte K. V. Az állandó pénzbeli juttatás mellett minden gyári munkás havonta kapott egy liter szeszt, később fenyővizet és rumot. Ez volt „a jutalék, ezzel már tudtunk csereberélni, ha nem volt mondjuk takarmányod, de tartottál vaegy⁴¹ tyúkot. Akkor mentél s eladtad, vagy elcserélted” – emlékszik vissza L. M., ugyanis a tömbházban élő családok között voltak, akik baromfit tartottak a közelben lévő háztáji gazdálkodók udvarán.

Az államszocialista nagyiparosítás ideológiája támogatta a mezőgazdasági népesség ipari munkássá formálását, és bevezette a szakmunkásképző intézetek rendszerét:

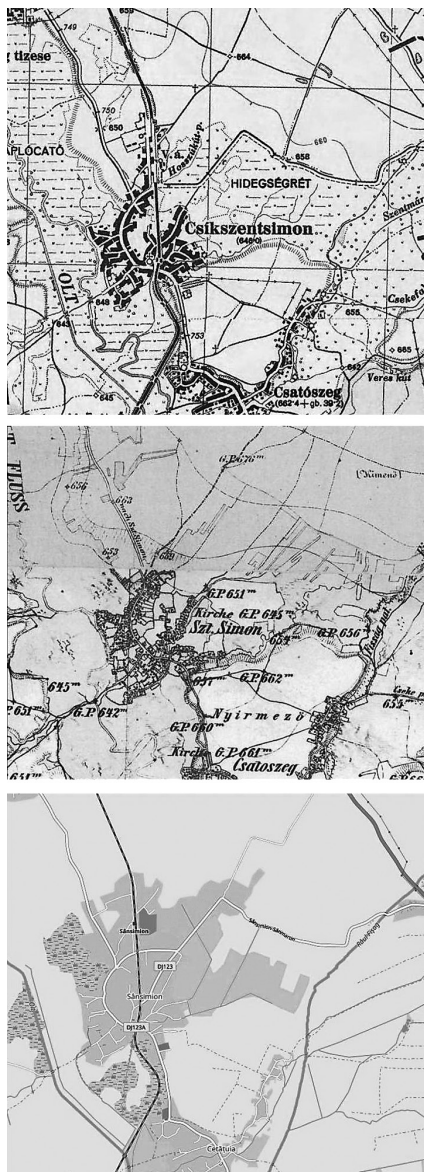
„Mostanáig a gazdálkodáshoz szükséges ismereteket a fiatalok jórészt a családi háznál, a szülőknél szerezték meg, és ez nagyjából meg is felelt a követelményeknek. Ma – az intenzív gépesítés korszakában – odahaza lehetetlen elsajátítani a motor, a mezőgazdasági munkagép, és általában a korszerű gazdálkodás ismeretét, ezek alkalmazási módját. Minden mezőgazdaságban dolgozónak géppel bánni tudó szakmunkássá kell válnia, hogy zökkenőmentesen folyhasson a munka” – írja az újság 1971-ben.⁴²

A csíkszentsimoni gyár is csatlakozott a szakmunkásképzések rendszeréhez. Az érettségi után a gyárnál jelentkező fiatalokat az üzem saját költségén szakiskolába küldte. Ezen oktatási rendszer körülbelül húsz-harminc személyt érintett, hangsúlyosan a laborban dolgozókat, akiknek elengedhetetlenül szükségük volt a szaktudás elsajátítására. Az átlagosan két évig tartó képzés alatt a betanulók már a helyi gyárban dolgozták le a gyakorlataikat, majd a sikeres zárás után, a tanúsítványok megszerzésével a gyár szakmunkásaivá váltak. Ez a szisztéma biztosította egyrészt az üzem számára a szakmai ismeretekkel bíró szakmunkásokat, másrészt a munkavállalóknak az ingyenes oktatást és a biztos munkahelyet. A mérnököket nem a gyár taníttatta, őket a diplomájuk után központi utasí-

⁴¹ Az erdélyi magyar beszélt nyelvben széles körben elterjedt szóhasználat, jelentése: néhány.

⁴² *Hargita* 1971. augusztus 10. 2.

5. kép. A Keményítőgyár megépítésével kezdődő átalakulásnak az illusztrációját adja az 1869–1870-ben Erdélyről készült második katonai felmérés térképének, az 1941-es Magyarország Katonai Felmérésnek és a jelenlegi falutérképnek egymás mellé helyezése (Mapire – Online Történelmi Térképek. A szerző szerkesztése)

tással helyezték ki. Emellett a helyi üzem a saját keretein belül továbbképzéseket szervezett a dolgozók számára.

A nagyüzemi termelés egyre több embernek adott munkahelyet, a munkások lakások rövid idő alatt beteltek. Újabb építkezések kezdődtek, és a dolgozni érkezők számára további hat darab két lakrészes lakóházat építettek. Változott a falukép is, hiszen a gyártól nem messze Újutca néven egy teljesen új falurész épült ki. A település ezen részéről az a vélemény alakult ki, hogy az Újutca a falu kolonizált része, az volt a „jövevények utcája”, oda az idegenből érkezők költöztek, akiknek kevesebb kapcsolatuk volt a faluközösséggel.

Az 1967. december és 1972. július közötti ötéves terv időszakában Hargita megye iparát a *Hargita* napilap újságírója megfogalmazásában a „gyors ütemű, harmonikus és erőteljes fejlődés” jellemezte.⁴³ Ebben az időszakban építették a csíkszeredai fonodát és kötöttárugyárat, a székelyudvarhelyi cérnagyárat, a gyermekszentmiklósi bútorgyárat, a borszéki ásványvíz-palackozót, a vlahicai ércsugorítót, a balánbányai kenyérgyárat, valamint a csíkszentimroni szeszgyárat. A szeszgyár építése 1968-ban kezdődött és az 1970-es évek elejére készült el. A két üzem (keményítő- és szeszgyártás) egy gyárhoz tartozott, közös volt a vezetősége. Ettől kezdődően a gyár az Intrepinderea de bere, spirt Amidon Harghita [Sör- és Szeszesital Gyár, Gyár Amidon Hargita] néven működött.⁴⁴

⁴³ *Hargita* 1971. augusztus 10. 1.

⁴⁴ A gyár nevének változása L. M. megőrzött munkakönyvből rekonstruálható. Az üzem 1948-as névváltoztatása szemlélteti, hogy a magyar nyelvű, alapvetően a gyártás helyszínét jelölő megnevezést felváltotta a román

6. kép. Épül a szeszgyár (A szerző gyűjteménye)

gonya nagy részét. Az 1971-es szeptemberi napi hírek szerint például Alcsíkon felkészültek a burgonyatermés átvételére:

„[Ö]sszesen 115 tonna az összmenyiség, a vetőmag burgonyát 500 tonna kapacitású silóba helyezték [és] a szerződött burgonya ötven százalékát, az ipari pityókat a csíkszentsimoni keményítőgyár vette át.”

Ugyanitt az is kiderül, hogy az átvevő központok egyik nehézsége Csíkszentsimon esetében az volt, hogy „a gyár nehezen megközelíthető, mert Simon és Szentimre között a híd⁴⁷ még mindig nincs elkészítve.”⁴⁸

---

nyelvű, az állami ipargazdaságot hangsúlyozó szóhasználat. Az 1970-es név jelöli a gyár profiljának változását (kibővült a szeszgyártással), és Csíkszentsimon helyett már a Hargita elnevezést használja. Az 1968-as közigazgatási reform keretében, az ország régióinak újraszabását célzó megysítéssel nagyrészt az egykori Csík vármegye és Udvarhely vármegye területéből létrehozták Hargita megyét. A helyi üzem megnevezése is ezen új regionális átrendezésről, egy régió megteremtéséről tanúskodott.

⁴⁵ *Hargita* 1970. március 11. 1.

⁴⁶ *Hargita* 1971. január 8. 3.

⁴⁷ Csíkszentsimon és Csíkszentimre között a terület mocsaras volta és az Olt folyó miatt két helyen is volt híd, azonban nem nagy teherbírásúak. Egyiket a hetvenes évek közepén állami költségvetésből építették, a másikat néhány évvel később Csíkszentimre község újította meg.

⁴⁸ *Hargita* 1971. szeptember 17. 1.

A termelés volumenét pontosabban mutatja, hogy a keményítőrészeleg napi harminc tonna burgonyát, a szeszgyártáshoz naponta hatvan tonna kukoricát és százharminc-százötven tonna burgonyát használtak fel. Naponta tizen-nyolc-tizenkilencezer liter 96%-os szeszt állítottak elő. Hasonló profilú gyárak működtek Romániában Szamosújváron, Aradon, Plopeniben és Brăilán, de a csíkszentsimoni gyárról mint az ország egyik legnagyobb és legjobb minőséget előállító üzeméről beszéltek.⁴⁹

A termés mennyiségének növekedését segítette a gépesítés. A hetvenes évek elején a kollektív gazdaságokban megjelentek az első burgonya ültetését és betakarítását segítő gépek, a burgonyaszedő és -osztályozó kombájnok. A napi hírek a különböző gyom- és rovarirtó szerek hasznosságáról és a permetezőgépek gyarapodásáról szóltak.⁵⁰ 1972-ben Csíkszentsimonban ötven hektáron ültettek burgonyát. A kisedett termés beszámolójáról a következőképp írtak: „bármerre tekint a szem, a parcellák szélén sorba rakott burgonyaszákokat látni, ültetőgépek térülnek-fordulunk, nyomukban gyarapodnak a bakhátak”.⁵¹

Csíkszentsimonban újabbnál újabb beruházások követték egymást. A „kis magyar világ” ideje alatt felépített gabonaraktárakat tovább bővítették, és újabbakat építettek. Egy 1971. januári *Hargita* újságból megtudjuk, hogy abban az évben kezdték el a napközi otthon felépítését, hogy a gyárban dolgozók gyerkeinek a reggeltől délutánig tartó oktatását biztosítsák: „Megkezdték az előkészületeket egy régi épület átalakításához, amelyben közel 100 óvodáskorú gyerek közös játékára, nevelésére nyílik nagyobb lehetőség, az épületben három helyiség lesz.”⁵² A pedagógusokat az állami tanügy fizette, a dadákat, a takarítókat és a teljes fenntartási költséget a gyár állta.

1972-ben a helyi állami gazdaság az üzemhez közel építtetett egy szarvasmarha-hizlaldát, amelynek befogadóképessége az eredeti tervek szerint ötezerkétszáz szarvasmarha volt. A napilapból tudjuk, hogy a keményítő- és szeszgyártásból származó *borhot* (maláta) miatt tervezték a hizlaldát a faluba.⁵³ A gyártól a malátát pumparendszerrel, napi tizenkét órán keresztül vezették ki a több ezer állattal teli istállóba.

A hízott bikákat a hetvenes években évente két alkalommal vonatszerelévényre hajtották, és bikakísérők jelenlétében szállították a Románia délkeleti részén található Brăila város kikötőjébe, ahonnan hajóval küldték tovább Olaszországba. V. A. fiatalkorában segített a bikákat behajtani az állami gazdaság épületétől a vonatszerelvényekig. Elmondása szerint „nehéz volt hajtani, aztán minden vagonban utazott egy bikakísérő, a vizet és a szénakötegeket itthonról vitték,

⁴⁹ A szesziparra vonatkozó ismeretek S. G.-től származnak, aki egy évtizedet a szeszraktárban dolgozott. „A 96% fokos szesz – nem szabadott azon alól legyen – egy nagy tartályba folyt vezetékken keresztül, onnan kellett kimérni.” (S. G.)

⁵⁰ *Hargita* 1971. szeptember 17. 2.

⁵¹ *Hargita* 1972. április 13. 1.

⁵² *Hargita* 1971. január 30. 1.

⁵³ *Hargita* 1972. május 19. 2.

de megállt a vonat útközben is, mert az állatoknak újra kellett tölteni az itató hordókat.” A helyiek hétezer szarvasmarha eltartásáról számoltak be. A későbbi években havonta száz hízott borjút kellett levágni, amit feldolgozott húsként, átlagosan tizenkét vonatszerelvényre rakva küldtek ki, először a csíkszeredai gyűjtőközpontba, majd onnan szállították tovább külföldre. (S. I.)

Ezekben az években épült fel a Csíkszeredai Sörgyár is, amely szintén a csíkszentsimoni üzemhez tartozott. „A mi gyárunk volt az anyagyár, innen építették fel Szeredába a Sörgyárat, innen jártak fel dolgozni, teljesen egy volt a vezetősége, majd később vált külön egymástól” – mesélte C. V.

A gyár Csíkszentsimon határain belül, egy tizennyolc hektáros területen helyezkedett el, ezen belül mind a keményítő, mind a szesz előállításának folyamataihoz különböző részlegek tartoztak: külön épületben működtek a termelési osztályok, a csomagoló, a laboratórium, a gépészeti osztály, a műhely, a könyvelőség, a beszerzési és az eladási osztály, valamint a pénztár. Emellett a gyár a burgonya veremeléséhez szükséges földterületet az állami gazdaságtól és a termelőszövetkezettől vette bérbe.

A működésének első évtizedeiben a keményítő- és *zeamírcs* csomagoló részlegen huszonöt, negyven és ötven kilogrammos papírcsomagokba tették az anyagokat, majd a hetvenes évektől ragasztógéppel dolgoztak, és nejloncsomagolást használtak. Az így előkészített csomagokat egy raktárhelyiségben tárolták, onnan egy csúzdán keresztül közvetlenül rakták vagonokra.

A gyári munka uniformizált volt, és formálta a közösséget. A távolról érkezők közül többen más anyanyelvűek, más vallásúak voltak, de a román nemzetiségű, ortodox vallású család éppúgy tagja lett a gyári közösségnek, mint a helyi lakos. A népességi mutatók alapján 1941 és 1956 között 61 román fővel bővült a falu lakóinak száma, arra vonatkozóan még nincs pontos kutatási adat, hogy közülük hányan váltak gyári munkássá. Cs. A. elmondása szerint a hatvanas évek végén összesen tizenegy román nemzetiségű dolgozott a gyárban, legtöbben közülük nők, akik Csíkszentsimonban mentek férjhez. A helyi üzemben mind a vezetőség, mind a munkaközösség magyar nyelven beszélt. A gyárba kihelyezett, szaktudással rendelkező mérnökök is magyarok voltak. A románok megtanultak annyira magyarul, hogy érvényesülni tudjanak. Cs. A. a könyvelőségen és a laborban is dolgozott, elmondása szerint nem voltak sem etnikai, sem nyelvi konfliktusok: „Persze, magyarul beszéltünk mindenki, ez nem jelentett senkinek gondot.” Ezt támasztják alá H. G. szavai is: „Olyan közösség voltunk, hogy az ritkaság. Szép volt az az igazság, egy volt az érdek, és nem húztunk külön. Mindenkivel jobban barátok voltunk, mint most.”

A szocializmus érájában a gyári munka „a román nép és az együtt élő nemzetiségek” jegyében zajlott.⁵⁴ A párttagosítás éppúgy működött, mint bármely más, Románia területén működő ipari ágazatban.⁵⁵ A tisztségviselők számára

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu kommunista pártfőtitkár beszédéből származó részlet, korabeli szlogen.

⁵⁵ Gagy 2006.

7. kép. Keményítőgyár udvara, a csomagoló épülete előtt (A szerző gyűjteménye)

kötelezővé tették, hogy párttagok legyenek és propaganda-tanfolyamokra járjanak. „Behálózták az embereket azzal, hogy előnybe részesítették” – mesélte Cs. A., így például a tagoknak lehetőségük volt elvégezni egy hároméves mesteriskolát, melynek költségeit a gyár fizette. A tagdíj minden hónapban egy lej volt.⁵⁶ A munkásgárdának félévente szerveztek gyakorlati képzéseket, így például lövészetet, elsősegélynyújtást. A brigád célja az volt, hogy támogassa a munkások közösségi életét, a csapatmunka fejlesztését, és megszervezze a kulturális életüket. „Itt nem volt meg a társadalmi feszültség, nem volt egyik ellensége a másiknak. A kommunista világban voltak ellenőrzések, jöttek a piros ruhások⁵⁷ Szeredából, s mi együtt dolgoztunk azon, hogy minden a helyén legyen s működjön” – magyarázta M. V.

A gyár „olyan volt, mint egy faluközösség [...] úgy szerettem, mindenkivel jól voltunk” – meséli M. Gy. A gyárnak volt saját könyvtára, moziterme, színdarabos báljai, színjátszó csoportja, kugli-, foci- és hokicsapata, saját tűzoltócsapata és fúvószenekara.

A kulturális tevékenységekben központi helyet foglalt el a könyvtárklub. Kezdetben a gyár színjátszó csoportja önszervező módon működött, s bár az igazgatóság nem tiltotta tevékenységüket, az elmondások szerint nem is támogatta. A csoport az előadásait a környék más falvaiban is bemutatta, a belépők-ből származó jövedelmet viszont le kellett adni a gyárnak. A hatvanas évek után a színdarabos esték megszervezését már kötelezővé tették, és hazafias tevékeny-

⁵⁶ A 1 lejes tagdíj az évek alatt nem változott, az összeg viszonyítási alapként például egy kenyér ára 2,5 lej volt.

⁵⁷ A *piros ruhások* gúnynévvel a román állampárt embereit illették. Az elnevezés a kommunista párt által használt vörös/piros színből ered.

8. kép. A gyár táncsoportja (A szerző gyűjteménye)

9. kép. A gyár mozija, 1965 (A szerző gyűjteménye)

ségnek számított. „A szövegekönyveket elvették, és kihúzásokkal, a tartalmak teljes cenzúrájával adták vissza megtanulásra” – emlékezik vissza K. G.

A színdarabokhoz szükséges berendezéseket és kellékeket a sepsiszentgyörgyi színháztól kölcsönözték, az egyik pedagógus visszaemlékezése szerint: „a szesz világába cserébe kijutott arra is”. A színjátszók mellett egy hat párból álló tánc-

10. kép. A gyár kuglicsapata (A szerző gyűjteménye)

csoportja is volt a gyárnak, akik különböző műsoros estéken és hivatalos állami ünnepek alkalmával léptek fel.

A rendezvények számára a gyár közelében felépített kultúrház adott helyet. Az épület egyik részében mozitermet működtettek, ahol heti rendszerességgel filmeket vetítettek. A felvételeket általában magyar és román nyelven vetítették, az orosz filmeket két nyelven feliratozva lehetett megtekinteni.

A gyárban dolgozók számára minden hét csütörtökén egy délután kezdődő és éjfélig tartó, élő zenés bált is szerveztek. Az előadásokat és a filmvetítéseket, akárcsak a helyi néptanács által előírt közhíreket a falu szószólója, dobosa hirdette ki, mindig a nap egy meghatározott időpontjában és minden utcának egy kijelölt pontján. A hírek felolvasását már távolról egy kürt jelezte a lakosok számára. „Szőke Gyula bá’ volt a dobos” – idézi fel A. A. –, aki hangosan kikiáltva közvetítette, ha valamilyen esemény, mezőgazdasági betakarítás vagy közmunka volt a faluban.

A csíkszentsimoni gyár kuglicsapata első osztályú besorolású volt, megyei és rajoni szinten⁵⁸ is vezető csapatnak számított. A golyókkal és bábuokkal űzött sportot először szabadterén, domború földön játszották, csak később építették

⁵⁸ Romániában 1950. szeptember 6-án bevezették a rajonálási törvényt, mely átrajzolta az ország belső közigazgatását: 58 megye helyett 28 tartományt hoztak létre, melyeket 177 rajonra, 360 járásra és 4052 községre tagolták. A rajonba több város és község tartozott, melyet gazdasági, közigazgatási és politikai szempontból egy operatív egységként kívántak működtetni. (Gulyás 2010: 164–165.)

11. kép. Hokimeccs. Háttérben a Keményítő- és Szeszgyár (A szerző gyűjteménye)

meg hozzá a fedett pályát. Külön volt férfi és női csapat, akik a munka után egy-egy órás versenyeket tartottak.

Működött a gyárban egy hivatalos hokicsapat is, amely a gyárat képviselte. A csapat folyamatosan részt vett a környező falvakban szervezett bajnoki mérkőzésekben. A téli hónapok alatt rendszeresen szerveztek bajnokságokat a gyár mellett készített jégpályán.

Vörös Lobogónak nevezték a gyár focicsapatát, melyben tizennyolc személy játszott. A csapattagoknak minden héten kedden, csütörtökön és pénteken volt edzésük, azt követően lehetőséget biztosítottak számukra meleg vizes fürdőre és étkezésre. Ők sosem jártak váltásban dolgozni, mindig délelőttől délutánig volt a munkaidejük, és minden hétfőn szabadnapot kaptak. A mérkőzések közösségi események voltak, a gyár fúvószenekara a meccs előtti napokon végigvonult a falu utcáin, úgy hirdelve azt. Miként arról fényképek is tanúskodnak, a meccsek alkalmával megteltek a lelátók, gyerekek és felnőttek, nők és férfiak egyaránt részt vettek rajta. „A mérkőzésekre a közeli helyekre szekerekkel mentünk, volt, hogy vittük a zenekart is magunkkal, máshová vonattal vagy teherautóval vittek” – emlékezik vissza D. G.

A gyár üzemi területén belül a mészraktárak közelében volt két mészlátó gödör, melyből a gyárban dolgozók a nyári hónapok idejére fürdő- és úszómedencét alakítottak ki. Ezeket a munkaidő lejáta után mindenki használhatta.

A fentiek szemléltetik, hogy a visszaemlékezések egy idillikus, konfliktusmentes gyári közösség képét rajzolják meg. A mai emlékezeti mechanizmusok perspektívájában hiányzik a bíráló hangvételi megnyilvánulás, konfliktusra történő utalás a falubeliek és a gyári munkások közötti kapcsolatban. E konfliktus

12. kép. Futballmérkőzés a gyár futballpályáján (A szerző gyűjteménye)

sem konkrét konfrontáció, sokkal inkább az öröklött paraszti életmód és az újító iparosítási gyakorlat különbségéből adódó, az életmódbeli változásokra adott reflexió volt. A kettős (munkás és paraszti) életforma kritikáját (a *falusiak* és a *gyári fosztok*) elsőként a falubeliek fogalmazták meg. Az üzemen belül szervezett társadalmi, kulturális és sportélet összekovácsolta az ott dolgozókat. A munkaidő lejárta után kezdődő események megteremtették a szabadidő eltöltésének szociális módját. Az üzemi munkások idejük legnagyobb részét a gyár területén belül vagy a gyári munkások közösségében töltötték el. A gyárban dolgozók jelenből értelmezett múlt rekonstrukciójában nem jelenik meg hiányérzet.

Fontosnak vélem kiemelni, hogy jelen írás a Keményítő- és Szeszgyár történetének az 1940–1975 közötti időszakára vonatkozik. Az ezt követő évtizedek Csíkszentsimon iparosítását, a gyári munkások és a vezetőség kapcsolatát, valamint az ipari foglalkoztatottak mindennapi tapasztalatait tekintve is egy újabb fejezetet képeznek.

* * *

Csíkszentsimont már a 19. század második felében érintették a felülőről érkező modernizációs tervek, ám iparosításának folyamatában a legfontosabb időszak a „kis magyar világ” (1940–1944) évei voltak, amikor 1941-ben a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltségének terve szerint megépült a Keményítőgyár. Ekkor egy olyan átalakulás vette kezdetét Csíkszentsimonban, amely a közösségben és a környékbeli régiókban egzisztenciális változásokat hozott. A gyáriparosítás fellendülést jelentett: munkahelyet biztosított, szakmunkásokat nevelt, az üzem felvásárolta a gazdáktól a termesztett burgonyát, kendert, ezáltal

13. kép. Mészoltó gödrökből készült fürdőmedencék (A szerző gyűjteménye)

erősítve a mezőgazdaságot. „A magyarok [által] a magyaroknak” építettetett üzem az állami szocialista nagyipar kiépítésének időszakában újabb fejlesztésekkel bővült. Ebben az időszakban épültek fel a gyárhoz tartozó munkáslakások, a gyár kultúrháza, moziterme, napközije, az étkezőhelyisége, a kuglipályája, és ekkor bővült ki a gyár szeszt előállító részleggel. A gyár amellett, hogy a gazdasági modernizációt képviselte, ezzel szoros összefüggésben „szimbolikus termelőhely” is volt, kiemelkedően fontos szerepet töltött be az emberek mindennapi életében. Átalakította a faluképet, létrehozta a gyári munkások közösségi identitását. Kapuján belül egy sajátos társadalmi és közösségi élet formálódott, ahol a munka mellett teret kapott a szabadidő közös eltöltése is: a sport és a szórakozás.

Társadalomtörténeti perspektívából nézve a csíkszentsimoni Keményítő- és Szeszgyár története a szétbomló paraszti világrend és a kialakuló ipari munkástudat lenyomata, valamint a rurális társadalmat átalakító modernizációs fordulatnak a mindennapi leképződése. A visszaemlékezésekből úgy tűnik, hogy az 1940 és 1975 közötti időszakban az üzemi munkásság az új rendszer nyertese volt, szemben a kollektív gazdaságba kényszerített mezőgazdasági népességgel. A munkásság helyének és az iparosításnak a további vizsgálata elengedhetetlen ismeretanyagot nyújt mind a helyi gazdaság- és társadalomtörténet, mind a jelenlegi folyamatok megértéséhez.

FORRÁSOK

- Hargita Megyei Statisztikai Igazgatóság Levéltára (HMSI)
 Statistici județene [Megyei statisztikák], Populația după domiciliu [Népesség helységek szerint], Caiet de statistică 2. [Statisztikai füzet 2.]
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
 K 150 Belügyminisztérium általános iratok, 1867–1944.
 K 201-a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége, iktatott iratok, 1940–1944.
- Magyarországi Rendeletek Tára 1941. (MRT)
- Hargita*, 1968–1972.
Csiki Néplap, 1940–1941.
- A Keményítő- és Szeszgyár történetének fénykép-adatbázisa. (Saját gyűjtés. A szerző tulajdonában.)
- Varga E. Árpád: Hargita megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002. In: A Kulturális Innovációs Alapítvány Könyvtára (KIA): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Hargita megye. 75–76. <http://kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> – utolsó letöltés: 2019. augusztus 16.
- Mapire – Történelmi Térképek Online. <https://mapire.eu/hu> – utolsó letöltés: 2019. július 5.
- C. V.: 63 éves férfi. Készült 2018. február 20–21., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- Cs. A.: 62 éves nő. Készült 2018. március 5., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- Cs. K.: 60 éves férfi. Készült 2019. augusztus 17., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- D. A.: 68 éves férfi. Készült 2018. július 10., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- D. G.: 80 éves férfi. Készült 2018. február 26., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- H. G.: 82 éves nő. Készült 2018. március 24–25., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- J. F.: 80 éves férfi. Készült 2018. április 18., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- K. G.: 87 éves nő. Készült 2018. április 16., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- K. V.: 72 éves férfi. Készült 2018. június 23., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- L. M.: 69 éves nő. Készült 2018. június 14–15., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)

- M. Gy.: 73 éves nő. készült 2018. július 14–15., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- M. H.: 71 éves nő. Készült 2018. január 26., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- M. V.: 70 éves nő. Készült 2018. április 7–8., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- S. I.: 65 éves nő. Készült 2019. augusztus 15., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- S. G.: 57 éves férfi. Készült 2018. május 20., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)
- V. A.: 59 éves férfi. Készült 2019. augusztus 15., készítette Sándor Cecília. (A szerző tulajdonában.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ablonczy Balázs 2011: Harc Erdélyért. In: Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 17–49.
- Bárdi Nándor 2008: Magyarország és a magyar kisebbségek az 1918 utáni első években. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.) 2008: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 52–97.
- Benkő Elek 1998: A székely rovásírás. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Erdély a történelemben*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 46–52.
- Biró A. Zoltán – Bodó Julianna 1998: A „hargitaiság.” Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról. In: Bodó Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 198–210.
- Bottoni Stefano 2008: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány Története (1952–1960)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Brubaker Rogers – Feischmidt Margit – Fox Jon – Grancea Liana 2011: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Egyed Ákos 2006: *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda.
- Földes György 2007: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Gagy József 2006: „Pártosított” értelmiség. A szakértelmiség integrálása a pártelitbe a hatvanas évek elején. *Látó* (17.) 1. 84–97.
- Gidó Csaba 2001: Az 1902-es tusnádi székely kongresszus és a székely kivándorlás kérdése. In: *AREOPOLISZ Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, I.* Areopolisz–Litera, Székelyudvarhely, 36–47.
- Gulyás László 2010: A tartományi rendszer és a nemzeti kérdés Romániában 1950–1968. *Tér és Társadalom* (24.) 3. 163–176.
- Gyáni Gábor 2000: Emlékezés és oral history. In: Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 128–144.

- Kánya József 2017: Modernizációs kényszer – kényszermodernizáció Székelyföldön 1876–1914 és 1990–2016 között. *Magyar Kisebbség* (22.) 1–2. 44–55.
- Kriza Ildikó 2003: A Székely himnusz születésének háttere. *Honismeret* (31.) 5. 57–68.
- Oláh Sándor 2002: Modernizációs kísérletek Csík és Udvarhely vármegyék mezőgazdaságában 1940–1944 között. In: Kassay János – Herta Éva (szerk.): *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben*. Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszereda, 371–385.
- Oláh Sándor 2008: *Kivizsgálások: írások az állam és társadalom viszonyáról Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Olti Ágoston – Gidó Attila 2005: A legfontosabb termelőeszközök 1948-as államosítása Csík- és Udvarhely megyékben. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 112–146.